

Perussuunnitelma yleisille kirjastoille MARC 21 -formaattiin siirtymiseksi

**Anna Viitanen
6.9.2010**

Sisällysluettelo

1. Taustaa	2
2. Yleistä konversiosta	3
3. Kun FINMARCin sovellusohjeista on poikettu	3
3.1. Säännöllinen poikkeus voidaan ehkä korjata	3
3.2. FINMARCiin kuulumattomat kentät	4
3.3. Vaikeasti korjattavia puutteita	5
3.4. Historiallisia kerrostumia	5
4. Formaattien eroista johtuvia seurauksia	6
4.1. Katoavat ja väärin kenttiin päätyvät tiedot	6
4.2. FINMARCin kirjastokohtaiset kentät	7
4.3. Alkuteokset MARC 21 -formaattissa	8
5. Tietokantakohtaiset valinnat	9
6. Tiedon poistaminen ja uuden tiedon tuottaminen konversion avulla	10
7. Aurora	10
8. Materiaalia avuksi	11

1. Taustaa

Yleisten kirjastojen aineistotietokannoissa siirrytään lähivuosina (2010–2014) FINMARC-formaatista MARC 21 -formaattiin. Tietokantojen konvertoiminen formaatista toiseen ei ole ongelmallista, sillä konversioissa tietoa häviää ja päätyy väärään paikkaan. Hyvällä konversion valmistelulla ongelmia voidaan kuitenkin vähentää.

Pallas- ja Origo-kirjastoille järjestettiin keväällä 2010 Yleisten kirjastojen neuvoston toimeksiannosta kysely, jolla kartoitettiin kirjastojen tapoja soveltaa FINMARC-formaattia. Tällä kyselyllä saatuja tietoja hyödynnettiin Kansalliskirjaston formaattikonversiota varten tekemissä siirtosäännöissä. Kyselyllä saadut tiedot kirjastojen käytännöistä ovat pohjana myös tälle perussuunnitelmalle.

Jatkossa käydään läpi erityyppisiä kirjastojen kyselyssä raportoimia poikkeamia FINMARC-formaatista ja niistä konversiossa seuraavia asioita. Lisäksi selitetään FINMARC ja MARC 21 -formaattien eroista johtuvia seurauksia. Tarkoituksena on tarjota kirjastoille tietoa siitä, mistä konversiossa oikeastaan on kyse ja kuinka siihen kannattaa valmistautua.

2. Yleistä konversiosta

Formaatinmuutoksen pohjana ovat Kansalliskirjaston tekemät siirtosäännöt, joiden perusteella kirjastojen järjestelmätoimittajat tekevät konversion. Siirtosäännöissä on määritelty se miten tiedot siirtyvät FINMARC-kentistä MARC 21 -kenttiin. Jotta tiedot siirtyisivät sääntöjen avulla tiettyyn MARC 21 -kenttään, niiden on oltava tiettyssä FINMARC-kentässä. Mikäli kirjaston tietokannassa on poikettu FINMARC-formaatista, saattaa tämän vuoksi olla tarpeellista tilata järjestelmätoimittajalta muutoksia siirtosääntöihin.

Oman tietokannan tuntemus on siksi konversion onnistumisen kannalta olennaista. Keskeistä on määritellä se, onko FINMARCin sovellusohjeista poikettu ja mitä seurauksia tästä on konversiossa. Toisaalta kannattaa miettiä myös sitä onko tietokannassa tietoja, joista halutaan päästä eroon konversion yhteydessä. Osa FINMARCin käytössä yleisistä virheistä ja poikkeamista on huomioitu jo siirtosäännöissä. Kunkin tietokannan kohdalla on ennen konversiota mietittävä onko tietokannassa poikkeuksia, joita ei säännöissä ole huomioitu. Olennaista on siis tiedostaa seuraavat asiat:

- Onko jotain jatkossakin tarpeellista tietoa viety kenttään joka ei kuulu FINMARC-formaattiin.
- Onko kirjastossa päätetty tehdä poikkeuksia formaatin sovellusohjeista (tai luettelointisäännöistä).
- Mitä näistä poikkeuksista seuraa konversiossa.

Konversiossa ei ole kyse pelkästään formaatin muuttumisesta. Formaattikonversion lisäksi myös muut tietokannan tiedot (asiakastiedot, tapahtumätiedot) konvertoidaan. Kyseessä on siis laaja kokonaisuus eivätkä kaikki mahdollisesti ilmenevät ongelmat liity formaattiin.

Tässä suunnitelmassa painopiste on konversion yleisten periaatteiden esittelyssä ja konversioon valmistautumisessa. Tiettyjen yleisten kirjastojen kannalta keskeisten tai ongelmallisten kenttien konvertoitumista käsitellään yksityiskohtaisesti, mutta kaikkia kenttiä ei käydä läpi. Kansalliskirjaston sivuille tulee yksityiskohtainen FINMARC -MARC 21 -konversiosuunnitelma, jossa on kuvattu kaikkien FINMARC-kenttien siirtosääntöjen mukainen muuttuminen MARC 21 -kentiksi.

3. Kun FINMARCin sovellusohjeista on poikettu

3.1. Säännöllinen poikkeus voidaan ehkä korjata

Kaikissa tietokannoissa on vahingossa tehtyjä virheitä, monissa myös FINMARC-formaatin sovellusohjeista tietoisesti tehtyjä poikkeuksia. Lisäksi itse FINMARCin historiallinen kehitys ja monta konversiota läpikäyneiden tietokantojen historia on aiheuttanut luettelointikäytäntöjen kirjavuutta. Kaikki tämä vaikuttaa konversion lopputulokseen. Vahingossa tehtyjen virheiden korjaaminen on vaikeaa jo siitä syystä, ettei niiden olemassaolosta ja laajuudesta välttämättä tiedetä. Tietoisesti tehtyjen poikkeuksien seurauksia konversiossa on helpompi arvioida.

Tapaukset, joissa kirjastossa on tietoisesti päätetty poiketa formaatin sovel-lusohjeista, ovat kyselyn perusteella itse asiassa melko harvinaisia. Suurin osa näistä poikkeuksista on pieniä ja koskee yksittäisen tiedon viemistä väärään kenttään. Näin on voitu tehdä esimerkiksi siksi, että tieto saataisiin tulostumaan tarraan. Tyypillinen esimerkki tietoisesta sovel-lusohjeiden nou-dattamatta jättämisestä on muunkin kuin liitemateriaalin merkitseminen osa-kenttään 300d. Koska kentässä on myös siihen formaatin mukaan kuuluvaa tietoa, tällaista poikkeusta on vaikea korjata ja tiedot ovat siten konversion jälkeenkin väärässä kentässä. Tulevien kirjastojärjestelmien tulostusominaisuu-det saattavat poiketa Origon ja Pallaksen ominaisuuksista, mutta tällai-nen pieni virhe ei tietenkään olennaisesti vaikuta tietokannan käytettävyy-teen.

Eräs laajasti kirjastojen käytössä ollut usein ehkä tiedostamatonkin sovel-lusohjeista poikkeamisen tapa on sellaisten kenttien ja osakenttien toistami-nen, joita ei saisi toistaa. Osakenttien formaatin vastainen toisto on ilmei-sesti melko yleistä varsinkin 745- ja 500-kentissä. Tämä on otettu siir-tosäännöissä huomioon. 500a-osakentän toistumat muuttuvat konversiossa kentän toistumiksi (500aaa → 500a, 500a, 500a). 745a-osakentän toistumat muuttuvat konversiossa tapauksesta riippuen kentän 246 tai 740 toistumiksi. Tässä yhteydessä kannattaa muuten huomata se, että MARC 21 -formaatisissa kenttä 500 on toistettava. Sellainen FINMARC 500-kenttä, jois-sa useampi erillinen huomautus on erotettu toisistaan välimerkityksellä, muutetaan konversiossa useaksi 500-toistumaksi. Erilliset huomautukset menevät siis jatkossa omiin 500-toistumiinsa.

3.2. FINMARCIin kuulumattomat kentät

Jos tietokannassa on käytetty kokonaan FINMARC-formaattiin kuulumaton-ta kenttää, kyseisessä kentässä oleva tieto katoaa konversiossa, ellei järjes-telmätoimittaja tee erikseen sääntöä kentän sisällön siirtämiseksi johonkin MARC 21 -kenttään. Konversio on siksi toisaalta myös hyvä tilaisuus tieto-kannan puhdistamiseen. Suuri osa kyselyyn vastanneiden kirjastojen tieto-kannoissa olevista FINMARC-formaattiin kuulumattomista kentistä on josta-kin aikaisemmasta kirjastojärjestelmästä periytyneitä ja sisältää paljon sel-laista tietoa, joka kirjastojen mielestä saakin kadota.

Siirtosäännöissä on otettu huomioon pari FINMARCIin kuulumatonta kent-tää. Kenttää 997 on osassa kirjastoja käytetty Yleisradiosta hankitun mate-riaalin hankintapaikan merkitsemiseen. Tästä kentästä tiedot siirtyvät kent-tään 907. BTJ:n Allfons-numero -kentän 031 sisältö puolestaan menee kent-tään 972.

Osalla kirjastoista on tietokantojensa yhteydessä erillisiä paikallistietoa si-sältäviä tietokantoja. Näihin on viety tietoa esimerkiksi lehtiartikkeleista. Lu-etteloidun materiaalin laadusta johtuen FINMARCIin kentät on saatettu ko-kea riittämättömiksi. Voisi siksi olettaa, että näissä aluetietokannoissa on helpommin päädytty käyttämään FINMARCIin kuulumattomia kenttiä ja so-vellusohjeista poikkeavia luettelointitapoja. Kirjastojen on muistettava ennen konversiota käydä läpi myös aluetietokantojensa tila. Koska sekä konver-tointi yleensä että järjestelmätoimittajalta lisäksi hankitut siirtosääntöjen muokkaukset maksavat, tässä yhteydessä saattaa tulla harkittavaksi myös koko aluetietokannan konvertoinnin mielekkyys.

3.3. Vaikeasti korjattavia puutteita

Epäsäännöllisesti toistuvien virheiden korjaaminen on vaikeaa ilman käsi-työtä. Niitä ei voida konversion yhteydessä korjata koneellisesti, koska samassa tietokannassa on todennäköisesti virheettömiäkin tietueita. Tällaiset virheet ovat tyypillisesti vahingossa tehtyjä, aikaisemmista kirjastojärjestelmistä periytyviä tai FINMARCin historiasta johtuvia. Nämä virheet säilyvät konversiossa yleisesti ottaen samantapaisina kuin tähän asti

Jos tietokannassa on joskus esimerkiksi viety tekijätietoja asiasanakenttiin, ne ovat jatkossakin asiasanakentissä. Väärissä asiasanakentissä olevat asiasanat (vaikkapa YSA-kentissä olevat Kaunokin sanat) ovat tapauksesta riippuen jatkossa joko väärässä asiasanakentässä tai oikeassa kentässä niin että asiasanan indikaattorilla ilmaistu lähde on väärä (esimerkiksi Kaunokki YSA:n sijaan). Tällaisilla virheillä on siis konversion jälkeen yhtä suuri tai pieni merkitys kuin niillä on tähänkin asti ollut.

Tietokantoihin jää todennäköisesti myös eri osakenttien toistamiseen liittyviä virheitä. Esimerkiksi osakenttää 248h on ilmeisesti satunnaisesti toistettu monissa tietokannoissa. Tämän seurauksena näissä tietokannoissa on konversion jälkeen formaatin vastaisia 245p-toistumia. Toinen osakenttä, jota on todennäköisesti vahingossa toistettu, on 028e. Seurauksena tästä toistumasta on konversion jälkeen 028a-toistuma. Näissäkin tapauksissa voidaan todeta, että virheen vakavuuden aste säilyy konversiossa samanlaisena.

Indikaattorien käytössä on epäilemättä myös tehty virheitä. Jotkut näistä virheistä katoavat konversion ansioista, sillä MARC 21 -formaattissa ei ole kaikkia niitä indikaattoreita jotka FINMARCissa on. Esimerkiksi henkilönimissä sukunimen yksi- tai kaksiosaisuudella ei enää ole merkitystä. Osa indikaattorivirheistä säilyy konversiossa samanlaisina. Formaatin eroista johtuen syntyy myös uusia indikaattorivirheitä, ainakin MARC 21 -kentässä 246 (muut nimekkeet). Tämän kentän ongelmiin palataan seuraavassa luvussa.

Varsinkin vanhemmista tietueista puuttuu pakollisia nimiön ja kentän 008 koodeja. Koodien suhteen puutteellisesta tietueesta ei voi aina tietää edes sitä, mistä materiaalista on kyse. Siirtosääntöjen mukaan tietueet, joista puuttuvat nimiön merkkipaikkojen 06 ja 07 tiedot, konvertoidaan niin että MARC 21 -tietueeseen tulee kirjan koodit (a, m). Pallaksen ja Origon aineistolaji/materiaalikoodit ovat formaattiin kuulumaton asia. Nämä aineistolajikoodit ovat olleet kirjastojen määriteltävissä ja niitä käytettäessä tietueiden mahdollisesti muuten puutteelliset koodit eivät ole aiheuttaneet käytännön työssä ongelmia. Onkin vaikea sanoa, paljonko kirjastoissa on konversion kannalta liian niukasti koodattua aineistoa. Pallaksen ja Origon aineistolajikoodeja voidaan konversiossa käyttää apuna puutteellisen koodituksen korjaamiseen. Toisaalta niiden käyttämisestä voi olla myös haittaa, jos konvertoitava tietue on jo valmiiksi kunnossa. Asia onkin ratkaistava kirjastokohtaisesti ja vaatii testauksia ennen konversiota.

3.4. Historiallisia kerrostumia

FINMARC-formaatin historiallisesta kehityksestä johtuen tietokannoissa on paljon tietueita, joissa on käytetty väärää formaatin osaa, esimerkiksi BK-formaatilla luetteloitua av-materiaalia tai kausijulkaisuja. Kirjastoissa on

myös saatettu käyttää yksittäisiä kenttiä, jotka eivät kuulu tietueessa käytössä olevaan formaatin osaan. Näin on tehty esimerkiksi silloin kun SE-formaatilla luetteloidussa kausijulkaisussa on käytetty hinnan merkitsemiseen ISBN-kenttää (021c). Tämä asia on tullut vastaan jo yliopistokirjastojen konversiossa eikä siitä ole aiheutunut ongelmia. Mikäli tietueessa on väärästä formaatin osasta johtuen vääriä koodeja, ne ovat konversion jälkeen samalla tavalla vääriä kuin sitä ennenkin. MARC 21 -formaatissa saa käyttää (tietysti luettelointisääntöjen puitteissa) kaikkia kenttiä kaikissa aineistoissa, joten hintaosakenttä kausijulkaisussa ei aiheuta jatkossakaan erityisiä ongelmia.

Kielikoodit muutetaan konversiossa MARC 21 -formaatissa käytettäviksi koodeiksi. Pallas-kirjastoissa on kuitenkin tehty kielikooodeissa sellainen poikkeus ISO-standardista, jota ei voida konversiossa korjata. Kyseessä on serbokroatiasta näissä kirjastoissa käytetty koodi scr, joka on ISO 639-2/B-standardin mukaan kroatian koodi. Kroatialle Pallas-kirjastoissa on ollut käytössä koodi cro ja serbialle koodi ser. Kroatian uusi koodi on hrv ja serbian srp. Konversiossa sekä scr- että cro-koodi muutetaan koodiksi hrv. Osa niistä tietueista, joissa kielenä on ollut serbokroatia, muuttuu siis Pallas-kirjastoissa virheellisesti kroatiankielisiksi.

4. Formaattien eroista johtuvia seurauksia

4.1. Katoavat ja väärin kenttiin päättyvät tiedot

FINMARC ja MARC 21 -formaateissa on eroja, joista johtuen kaikkia täysin virheettömänkään FINMARC-tietokannan tietoja ei saataisi muutettua virheettömäksi MARC 21 -formaattiin. Formaattien väliset erot näkyvät konversiossa sekä tietojen katoamisena että väärään kenttään päätymisinä.

Kaksitasoinen luettelointi ei ole MARC 21 -formaatissa mahdollista. FINMARC-kentät 245 ja 248 yhdistyvät konversiossa yhdeksi MARC 21 -kentäksi. Lähes kaikelle näissä kahdessa FINMARC-kentässä olevalle tiedolle löytyy paikka MARC 21 -kentästä 245. Konversiossa kannattaneen kuitenkin varautua siihen, että poikkeuksellisen monimutkaisissa tapauksissa joidenkin ala- tai rinnakkaisnimikkeiden järjestys saattaa olla MARC 21 -tietueessa väärä. Lajitteluosakentät (248yz) poistuvat kokonaan. Tämä koskee myös sarjojen lajitteluosakenttiä 410xyz, 440xyz, 540zyx, 810xyz, 840xyz ja kentän 240 lajittelua. Lajittelutietojen lisäksi MARC 21 -formaatista puuttuu kokonaan paikka FINMARCin osakentässä 240n olevalta säveltäjätiedolta.

Se, kuinka hyvin tietokannoista voidaan konversion jälkeen lajittelun puuttessa hakea tietoa osan numerolla, riippuu kirjastojärjestelmästä. Ainakin sellaiset numeroinnit, joiden edessä on tekstiä (Nro, Volume, Osa yms.) ovat ongelmallisia. Lajittelun puuttumisen ongelma on otettu huomioon siirtosäännöissä - tilannetta yritetään helpottaa konversiossa sillä, että roomalaiset numerot muuttuvat arabialaisiksi. Tästä saattaa seurata toisaalta ongelmia sellaisten teosten kohdalla, joissa osat on merkitty kirjaimilla. Nämä tapaukset lienevät kuitenkin harvinaisia.

Muutama FINMARC-kenttä on puolestaan sellainen, että niissä olevan tie-

don konvertoiminen oikeaan MARC 21 -kenttään on mahdotonta. Tärkein näistä kentistä on nimekelisäkirjauskenttä 745. Tämä johtuu siitä, että MARC 21 -formaattissa nimekelisäkirjauksiin liittyvä tieto on jaettu FINMARCissa tarkemmin eri kenttiin. Siinä on toisin sanoen samojen asioiden kuvailuun käytettävissä enemmän kenttiä kuin FINMARCissa.

FINMARC-kenttää 745 on käytetty kaikenlaisiin nimekelisäkirjauksiin. MARC 21 -formaattissa on erikseen kenttä 740 analyttisille nimekelisäkirjauksille eli kirjauksille, joiden mukainen kohde sisältyy bibliografisessa tiedueessa kuvailtuun kohteeseen (yksinkertaistaen sanottuna teoksen sisällölle). MARC 21 -kentässä 246 puolestaan ovat mm. kansi- ja selkänimekkeet. Koska on mahdotonta tietää, kuuluvatko FINMARC-kentässä 745 olevat kirjaukset MARC 21 -kenttään 246 vai 740, siirtosäännöissä on tässä kohtaa kaksi vaihtoehtoa. Kirjastot voivat siis valita siirretäänkö 745-kentän tiedot kenttään 246 vai 740. Valitusta vaihtoehdosta riippumatta paljon tietoja päätyy väärään kenttään. Kentässä 246 erotellaan lisäksi indikaattoreilla erityyppiset nimekkeet. Konversiossa tähän kenttään siirrettäville nimekkeille annetaan indikaattoriksi 3 ("muu nimeke") joka ei tietenkään kaikissa tapauksissa ole oikea vaihtoehto.

FINMARCin sarjakenttien 410 ja 440 tiedot konvertoidaan sekä MARC 21 -kenttään 490 että 830. MARC 21 -kenttä 490 on julkaisussa oleva kuvailumuoto ja 830-kenttä on lisäkirjaus. Käytännössä joukossa on tietueita, joissa ei tarvitsisi käyttää näitä molempia kenttiä. Konversio toteutetaan näin siksi, ettei mitään tietoa katoaisi. FINMARCin sarjakentässä 490 olevat tiedot siirtyvät vain MARC 21 -kenttään 490. Jatkuvien julkaisujen kohdalla sarjakentän tiedot konvertoidaan kenttään 760.

4.2. FINMARCin kirjastokohtaiset kentät

FINMARC-formaatissa on paljon kirjastokohtaisia kenttiä. Nämä kentät liittyvät asiasanoitukseen, huomautuksiin, luokkiin ja sijaintipaikkatietoihin. Lisäksi formaatti on tarjonnut mahdollisuuden kirjastokohtaisten 008-koodien käyttöön. MARC 21 -formaattissa vastaavia kenttiä ei ole joko lainkaan tai niitä on vähemmän. Tällä on merkitystä varsinkin kimppoihin kuuluville kirjastoille.

MARC 21 -formaattissa ei ole kirjastokohtaisia luokkakenttiä. FINMARCissa tällaisia ovat kentät 053–079. FINMARCin kirjastokohtaisia luokkakenttiä on käytetty paljon varsinkin suurissa kimpoissa. Niissä olevien tietojen säilyminen on elintärkeää kirjastojen toiminnan kannalta jo siksi, että luokkakenttä on myös osa hyllypaikkatietoa. Siirtosääntöjen mukaan kaikki FINMARC-kentissä 053–079 olevat tiedot siirretään kentän 090 toistumiin. Jos järjestyksessä on tarvetta erottaa eri kirjastojen kenttiä, myös kenttiä 091–099 voidaan käyttää tähän tarkoitukseen. Koska luokka ja hyllypaikka liittyvät toisiinsa, lähes kaikissa kimpoissa on luultavasti tarve erottaa eri kirjastojen luokat omiin kenttiinsä. Tähän tarkoitukseen voidaan toisaalta käyttää myös kentän 852-toistumia - suurimmissa kimpoissa kirjastoja on niin paljon, etteivät kentät 090–099 edes riittäisi. Myös kirjastokohtaiset sijoituspaikkatiedot (950–969) siirtyvät kentän 852 toistumiin.

FINMARCissa kentät 692–698 on varattu kirjastokohtaisille asiasanoille. MARC 21 -formaattissa on vain yksi vastaava kenttä kontrolloimattomille hakutermeille (kenttä 653). Tämä ero vaatii formaatin vaihduttua toimintatavan muutosta niissä kimpoissa, joissa joka kirjastolla on ollut käytössään oma

kirjastokohtainen asiasanakenttä. Konversiossa kaikki FINMARC-kentissä 692–698 olevat asiasanat siirtyvät MARC 21 -kenttään 653. Joissakin kirjastoissa FINMARCin kirjastokohtaisissa asiasanakentissä on saatettu käyttää vain kontrolloidun asiasanaston sanoja. Tällaisessa tapauksessa on tietysti haluttaessa mahdollista tilata järjestelmäntoimittajalta sanojen siirto kontroloitujen asiasanojen kenttään 650.

Myös kirjastokohtaisia huomautuskenttiä on MARC 21 -formaattissa vähemmän kuin FINMARCissa. FINMARCissa on tähän tarkoitukseen käytössä kentät 565–599 ja MARC 21 -formaattissa kentät 590–599. Kirjastokohtaisten huomautuskenttien käytössä on ollut erilaisia tapoja. Joissakin kimpoissa jokaisella kirjastolla on ollut käytössään oma kenttä, joissakin erityyppisiin huomautuksiin on sovittu käytettävän tiettyjä kenttiä riippumatta siitä missä kirjastossa tietoa tallennetaan. Koska kenttien käyttö on ollut kirjavaa, niissä olevien tietojen siirtymistä ei ole voitu siirtosäännöissä kohdistaa kovin hienosyisesti. Kentät 565–589 siirtyvät siksi yhtä poikkeusta lukuun ottamatta kaikki MARC 21 -kentän 590 toistumiin. Kentät 590–599 säilyvät samoina sillä FINMARC-kentät 590–599 muuttuvat suoraan MARC 21 -kentiksi 590–599.

Siirtosäännöissä on kirjastokohtaisista huomautuskentistä huomioitu erikseen vain kenttä 571. Tähän kenttään on monissa kirjastoissa viety linkkejä ulkopuolisten tahojen (BTJ, Kirjavälitys) tarjoamiin sisältö-, kansikuva- yms. tietoihin. Osassa tietokantoja tällaisia tietoja on myös kentässä 856. Näissä molemmissa kentissä olevat linkkitiedot siirtyvät konversiossa MARC 21 -kenttään 856. Lisäksi osa 571-kentän tiedoista menee kenttään 971. Myös 571-kentässä käytetyt formaattiin kuulumattomat osakentät on otettu säännöissä huomioon.

Origo-kirjastoissa kenttää 565 on käytetty sellaisten tietojen merkitsemiseen, joiden halutaan tulostuvan niteiden tarroihin. Linja ei kuitenkaan ole täysin yhdenmukainen, myös kenttää 566 on käytetty tähän tarkoitukseen. Toisaalta näitä kenttiä on voitu käyttää myös muihin tarkoituksiin. Koska tulostusominaisuudet lisäksi riippuvat kirjastojärjestelmästä, tätä kenttää ei ole erityisesti huomioitu siirtosäännöissä. Kenttien 565 ja 566 tiedot menevät siis muiden kirjastokohtaisten kenttien tietojen tavoin kenttään 590.

Ainakin muutama Pallas-kirjasto on käyttänyt kirjastokohtaisia informaatiokoodeja (FINMARCin 008-kenttä, merkkipaikat 35-39). Mikäli nämä koodit ovat edelleen tarpeellisia, kirjastojen on ratkaistava tapauskohtaisesti se, mihin ne siirretään. MARC 21 -formaattissa ei ole vastaavaa mahdollisuutta kirjastokohtaisten koodien käyttöön.

4.3. Alkuteokset MARC 21 -formaattissa

Yhtenäistettyihin nimekkeisiin suhtaudutaan MARC 21 -formaattilla luetteloidessa eri tavalla kuin FINMARCin aikana on tehty. Jatkossa myös kaikki alkuteokset menevät yhtenäistettyjen nimekkeiden kenttiin. Kenttiä on kolme: yhtenäistetty nimeke (240), pääkirjaus yhtenäistetystä nimekkeestä (130) ja lisäkirjaus yhtenäistetystä nimekkeestä (730). Sellaisten teosten alkuteokset, joilla on päätekijä, menevät kenttään 240. Näissä tapauksissa tietueessa on siis käytössä myös joku kentistä 100, 110 tai 111. Jos tekijäpääkirjausta ei ole, alkuteos menee kenttään 130.

Siirtosääntöjen mukaan konversiossa kenttään 130 siirtyvät tiedot FIN-

MARC-kentistä 240 (yhtenäistetty nimeke) ja 241 (alkuteos) silloin kun tietueessa ei ole käytetty kenttiä 100, 110 tai 111. Jos tällaisessa tietueessa on esimerkiksi useita 241-kenttiä, ensimmäinen menee kenttään 130 ja muut kentän 730 toistumiin. Siinä tapauksessa, että kenttiä 100, 110 tai 111 on käytetty, tiedot siirtyvät 240 ja 241 kentistä MARC 21 -kenttään 240.

Ongelmalliseksi tässä osoittautuu kentän 130 käyttö ”anonyymien teosten” alkuteoksiin. Anonyymeilla teoksilla tarkoitetaan MARC 21 -formaattissa kaikkia niitä, joilla ei ole tekijäpääkirjausta. Osa näistä teoksista on jo aikaisemminkin yhtenäistettyinä käsiteltyjä (Raamattu, Kalevala, jne.), eivätkä ne aiheuta konversion jälkeen ongelmia. Sen sijaan elokuvatalloitteiden ja toimitettujen käännösteosten muodostama suuri anonyymien julkaisujen joukko vaatii joko joustavuutta kirjastojärjestelmältä tai suurta ajattelutavan muutosta kirjastoissa. FINMARCilla luetteloitaessa näissä tapauksissa on tehty pääkirjaus nimekkeestä (kentästä 245) ja myös hyllypaikan signum on siksi peräisin kentästä 245. MARC 21 siis vaatii, että pääkirjaus tehdään alkuteoksesta. Ellei kirjastojärjestelmän avulla pystytä erottamaan pääkirjausta ja hyllypaikkaa nykyistä selvemmin, seurauksena on toimitettujen käännösteosten päätyminen hyllyyn alkuteoksen nimekkeen mukaan.

Yliopistokirjastojen konversiossa tapahtui tässä kohtaa virhe, siksi toimitettujen käännöskirjojen alkuteokset ovat esimerkiksi Fennicassa toistaiseksi lähinnä kentässä 240. Sama virhe on tapahtunut myös niissä tietokannoissa, joissa konversio on jo ehditty tehdä käyttämällä virheen sisältänyttä MARC 21 Fin – MARC 21 -konversioketjua. Ongelma liittyy vain alkuteosten uuteen paikkaan, eikä siis koske jo ennestään yhtenäistettynä käsiteltyä aineistoa.

5. Tietokantakohtaiset valinnat

Edellä viitattiin jo kentän 745 konvertoinnin yhteydessä mahdollisuuteen valita kahdesta siirtosäännöstä paremmin sopiva vaihtoehto. Tällaisia tietokantakohtaisia valintoja voidaan tehdä muissakin kohdissa. Tietokantakohtaiset valintamahdollisuudet on merkitty Kansalliskirjaston FINMARC - MARC 21 -konversiosuunnitelmaan. Näitä kohtia ei ole kovin montaa, kyse on lähinnä musiikkimateriaalin ja muun aineiston luettelointikäytäntöjen eroista.

Yhtenäistetyn nimekkeen kenttää 240 konvertoitaessa säännöissä on oletuksena, että FINMARC-osakentän 240p sisältö menee MARC 21 -osakentässä 240a olevan tiedon perään sulkeisiin. Haluttaessa on kuitenkin mahdollista valita myös musiikkiaineistolle paremmin sopiva vaihtoehto. Siinä 240p-osakentän sisältö siirtyy 240g-osakenttään. Vastaavasti kentässä 640 p-osakenttä voidaan konvertoida g-osakentäksi tai osakenttään a.

Kentän 745 tapauksessa sääntö, jonka mukaan kentän sisältö siirretään analyttisen kirjauksen kenttään 740, sopisi luultavasti myös usein juuri musiikkimateriaalille. Kuten sanottu, tämän kentän konvertointi täysin virheettömästi ei kuitenkaan onnistu millään menetelmällä.

6. Tiedon poistaminen ja uuden tiedon tuottaminen konversion avulla

Konversion avulla on suhteellisen helppoa päästä eroon tiedosta – esimerkiksi tarpeettomaksi käyneistä FINMARCiin kuulumattomista kentistä pääsee ilman erillisiä toimenpiteitä. Muu tietokannan puhdistaminen konversion yhteydessä on hankalampaa, sillä poistettavien asioiden on oltava riittävän säännönmukaisia eikä samalla saa tapahtua tarpeellisen tiedon katoamista. Konversion yhteydessä voidaan myös tuottaa uutta tietoa. Kovin monimutkaisten asioiden tuottaminen ei kuitenkaan onnistu, tässäkin mahdollisuudet rajoittuvat tiettyjen säännönmukaisena toistuvien asioiden lisäämiseen tietokantaan.

Konversiossa lisätään automaattisesti tiettyihin kenttiin tekstejä. Tämä on tarpeen esimerkiksi silloin kun kyse on asiasta, jolle FINMARCissa on oma huomautuskenttä mutta MARC 21 -formaattissa ei. Muuttumattomien lisäpainosten kenttä 555 on tällainen tapaus. Sen sisältämät tiedot konvertoidaan huomautuskenttään 500 ja niiden eteen lisätään automaattisesti teksti ”Lisäpainokset”. MARC 21 -kentän 534 p-osakenttään puolestaan lisätään teksti ”Alkuperäinen”. Siirtosäännöissä nämä automaattisesti tuotetut tekstit ovat suomeksi. Kirjastoissa, joissa luettelointikielenä on osittain tai kokonaan ruotsi, tämä aiheuttaa tarpeen muuttaa siirtosääntöjä.

Ruotsiksi luetteloivissa kirjastoissa siirtosäännöt kaipaavat räätälöintiä myös muutamassa sellaisessa kohdassa, jossa tietty luettelointitiedoista löytyvä merkkijono johtaa määrätystä osakentässä olevan tiedon siirtymiseen konversiossa tiettyyn paikkaan. Tällaiset tapaukset on FINMARC-kentissä 240 ja 640, joissa tekstin ”valikoima” esiintyminen osakentissä p tai s saa näiden osakenttien sisällön siirtymään konversiossa osakenttään 240/630k. Kentässä 500 esiintyvät musiikin äänitysolosuhteisiin liittyvät sanat puolestaan saavat kentän sisällön siirtymään MARC 21 -kenttään 518. Tietty kentässä 500 olevat tekstiin tai kieleen liittyvät sanat aiheuttavat kentän sisällön siirtymisen kenttään 546.

7. Aurora

Mikäli kirjaston järjestelmäntoimittajana on jatkossa Axiell, formaatin vaihtuminen tarkoittaa kirjastojärjestelmän vaihtumista Auroraksi. Tätä kirjoitettaessa Auroran kehitys on vielä kesken. Kuten edellä on käynyt ilmi, formaatin muutoksen liittyy myös sellaisia ongelmia, joihin on haettava ratkaisua kirjastojärjestelmästä. Auroran tapauksessa nämä ratkaisut ovat osittain vielä työn alla.

Kimppoihin kuuluvien kirjastojen luokkien sijoittelussa ei pitäisi olla ongelmia. Luokat voidaan sijoittaa 09X-kenttiin tai 852-kentän toistumiin. Aurorassa luokat on sijoitettu 852-kentän toistumiin ja kimpan eri kirjastojen toistumat on eroteltu kunkin ISIL-tunnuksella. Anonymien teosten alkuteoksen sijainti kentässä 130 muodostaa haastavamman ongelman. Hyllypaikkakäytymyksessä on otettava huomioon myös se, että Pallas ja Origo toimivat tässä suhteessa eri tavalla. Pallaksessa on erillinen Info-kenttä, jossa on lähinnä nimiöön kuuluvia tietoja, mutta myös formaattiin kuulumaton aineistolajikoodi ja muokattavissa oleva kolmimerkkinen signum-tieto. Origossa on myös formaattiin kuulumaton materiaalikoodi, muttei vastaavaa Info-kenttää eikä mahdollisuutta signumin muokkaamiseen. Koska Pallas-kirjastoissa signumeja on muokattu, tämän ominaisuuden saaminen kirjastojärjestel-

mään myös jatkossa olisi niiden kannalta joka tapauksessa tärkeää.

Aurorassa ei ole Origon ja Pallaksen käyttäjille tuttuja formaatin ulkopuolisia aineistolajikoodeja. Toisaalta MARC 21 -formaatin tapa jaotella eri aineistotyyppisiä useilla kiinteämittaisten kenttien koodeilla on hyvin hienojakoinen ja sinänsä riittävä moniin tarpeisiin. Kirjastoissa aineistolajikoodeja on totuttu käyttämään tiedonhaussa ja esimerkiksi laina-aikojen perustana. Lainajat voidaan kuitenkin sitoa myös formaattiin sisältyvien koodien tiettyihin yhdistelmiin. Kirjastojärjestelmän ominaisuuksista riippuu, kuinka tiettyjen koodien yhdistelmä näytetään selväkielisenä henkilökunnalle ja asiakkaille ja millaisia yhdistelmiä voidaan käyttää tiedonhaussa.

Myös Auroran tiedonhaku on vielä kehitysvaiheessa. Lajitteluosakenttien puuttuminen tekee joka tapauksessa osan numerolla hakemisen aikaisempaa vaikeammaksi. Tiedonhakuun ja luettelointiin vaikuttaa myös se, että paikoitellen MARC 21 -formaattista puuttuu sellaisia ohitusindikaattoreita, jotka FINMARCissa on. Artikkelien ohitusmahdollisuus puuttuu esimerkiksi kentästä 246 (muut nimekkeet), kentästä 247 (aikaisempi nimeke) ja kentästä 031, johon jatkossa viedään laulujen alkusanat.

8. Materiaalia avuksi

FINMARC ja MARC 21 -formaatit Kansalliskirjaston sivuilla:
<http://www.kansalliskirjasto.fi/kirjastoala/formaatit/marcit.html>

FINMARC – MARC 21 -konversiosuunnitelma bibliografisille tiedoille on tulossa Kansalliskirjaston sivuille